

JAMES DE RIJK (1806-1882), SCHILDER VAN DE ROMANTIEK

Deel II

door Piet Timmer

Huwelijk en gezin

Op 5 augustus 1829 huwde de 23-jarige James de Rijk met de even oude Anna Catharina Magtilda van Delden. De bruid was geboren op 10 juni 1806 in het Overijsselse Goor als de dochter van de logementhouder Augustinus van Delden en Anna Elisabeth Schneider. Moeder Anna was ten tijde van het huwelijk van James en Anna al overleden.

In kunstzinnige aanleg waren James de Rijk en Anna van Delden twee gelijkgestemde zielen. Anna schilderde en aquarelleerde ook, vooral stillevens met bloemboeketten en vruchten. Ook haar werk ademde de stijl van de Romantiek. Anna werkte veel in het atelier van Jan Willem Pieneman. Van haar hand is onder meer een schilderij waarop Jacoba van Beieren is uitgebeeld terwijl zij uit handen van haar minnaar Frank van Borselen een bloemenruiker, met wilgentwijgen omrankt, krijgt aangeboden. In latere jaren, van 1853 tot 1861, kwam haar werk voor op tentoonstellingen in Amsterdam, 's-Hertogenbosch, Groningen, Leeuwarden en Rotterdam. Bij het overlijden van Jan Willem Pieneman in 1853 schilderde Anna van Delden een bloemenhulde ter nagedachtenis aan de door haar en James zo bewonderde en alom geëerde kunstenaar.

Met de naam Pi(e)neman had de familie de Rijk een bijzondere relatie. Bij de doop in 1779 in Hilversum van een oom van James, Hermannus Bernardus de Rijk, was de doopgetuige ene Johanna Gardina Nijentjank, geboren in Deventer, uit welke omgeving ook James' moeder afkomstig was. Johanna trouwde in 1797 in Hilversum met Hendrik Pineman, *een jongeman geboren te Braams (is Bramsche) bij Osnabrugge en woonende binnen de jurisdictie van Hilversum*. Ook de vader van Jan Willem, Klaes Pieneman, was volgens een aantekening in het huwelijksregister van Baambrugge (1778) uit 'Osnabrug' afkomstig.

Het huwelijk van James en Anna bracht in de jaren van 1830 tot 1846 acht kinderen voort, allen geboren in het ouderlijk huis 'Langgewenscht'.

Hun eerste kind James, dat ter wereld kwam op 11 mei 1830, overleed binnen een jaar. Spoedig daarna werd op 23 september 1831 een tweede zoon geboren die ook James (Jacobus Augustinus) werd genoemd. Deze oudste zoon en de daarop volgende dochter Anna Francisca (1834) hadden de kunstzinnige aanleg van beide ouders geërfd en zij oefenden zich onder hun bekwame leiding in tekenen en schilderen.

Van de overige zonen die James en Anna kregen, overleed Arnoldus Wilhelmus (1836) op jonge leeftijd. Augustinus Wilhelmus (1838), Franciscus Willebrordus (1841) en Alphonsus Gregorius Richardus (1843) vertrokken na hun scholing alle drie naar Soerabaja in Nederlands-Indië. Zoon Franciscus was daar werkzaam voor de Rotterdamse firma A. van Hoboken en Compagnie welke met schepen op alle landen voer.

De jongste dochter Maria Ambrosia Geertruida (1846) bleef in Hilversum. Zij huwde in 1869 met de tapijtfabrikant Hendrik de Wit Tijmenszoon en ging aan de Groest wonen. Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren.

James de Rijk kocht in mei 1836 een perceel grond (wijk A nr. 48 en 49) met vijf woningen, groot 1650 vierkante meter. De grond sloot aan de zuidkant aan op het huis 'Langgewenscht.' In de tuin van deze 'hofstee' liet hij een priel en een duiventil bouwen en een tuinbeeld plaatsen. Zo kreeg de hofstede meer artistiek aanzien. Maar de jonge vader besteedde niet alleen veel aandacht aan zijn behuizing, hij werkte ook gericht aan de kring van zijn vrienden en relaties. Wij zouden heden ten dage zeggen: aan zijn netwerk.

Artistieke ontwikkeling

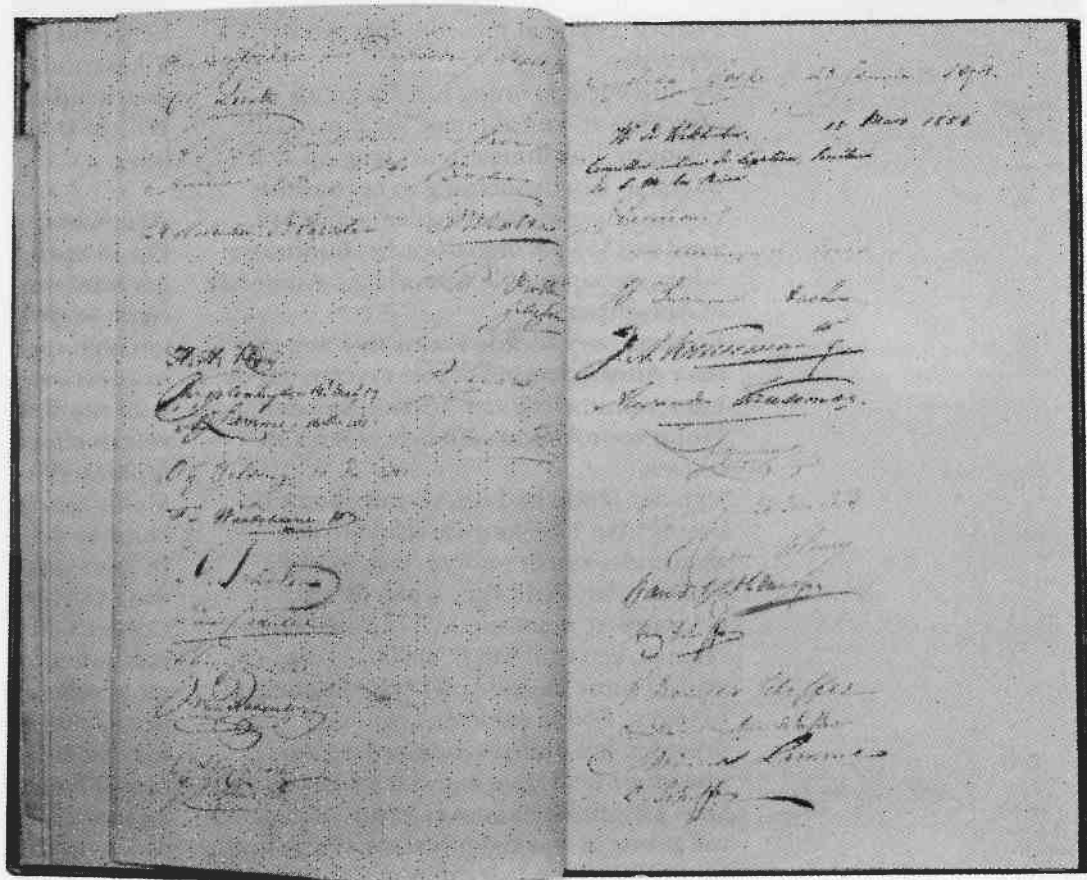
In 1838 werd James lid van de Verenigde Tekengenootschappen 'Hierdoor tot Hooger' en

... schilderden zowel Jan van Ravenswaay als James de Rijk dezelfde stalinterieurs. Jan van Ravenswaay, *Koeien op stal*, 1820 (coll. Rijksmuseum).

'Arti Sacrum' in Rotterdam. Steeds vaker trok hij er op uit. In de omgeving van Hilversum maakte hij schetsen en tekeningen die hij vervolgens thuis verder uitwerkte, soms in bruin gepenseelde potloodtekeningen, in aquarellen en soms in pentekeningen. De onderwerpen waren van uiteenlopende aard zoals studies van paarden, rams- en koeienkoppen, die hij vanaf verschillende kanten uittekende. Een koe bij een drinkbak, spelende kinderen met geitjes, het Laarder Wasmeer, landschappen bij het aloude Larense Sint Janskerkhof, een binnenhuis met bewoners, stallen en landschappen met vee, een pentekening waarop een vogeltje, een liggende bok en hond, rieten manden, ezeltjes met melkjakken en kleine schetsblaadjes met portretten.

Met wat kleine varianten schilderden zowel Jan van Ravenswaay als James de Rijk dezelfde stalinterieurs. Zij kenden de boerenhuizen en stallen van nabij want er stonden er in en om het dorp Hilversum nog heel wat. Een stalinterieur met beesten leverde alle elementen op voor een schilderij – een 'deel' met lemen bodem en aan weerszijden donkere houten koestallen of 'steltten', bij een pomp blinkende emmers, kruiken en potten, door het door stalraampjes binnenvallende licht of door een half openstaande deur diffuus beschenen koperen melkkannen, kippen op stok, goudgeel hooi op de zolder – de hooivork ernaast, alles onder een dak bij elkaar! Dat schilderde James thuis in zijn atelier.

Twee bladzijden uit het bezoekersalbum van Fodor. Op de linker bladzijde staan onder andere de handtekeningen van Johannes Bosboom, Viotta en Jan van Ravenswaay.

Een rijke kunstverzamelaar

Wie kochten nu dergelijke schilderwerken? Eén van hen was de zeer vermogende Amsterdamse steenkolenhandelaar en kunstverzamelaar Carel Joseph Fodor. In die tijd inviteerden kunstverzamelaars hun vrienden en bekenden om samen de collectie en de nieuwe aanwinsten te bespreken. Alsof een modern platenboek aan de wand hing zo liep de trotse eigenaar vertellend langs zijn verzameling!

Die van Fodor had omstreeks 1840 een grote vermaardheid gekregen en uit binnen- en buitenland kwamen de gasten naar zijn huis aan de Keizersgracht. Hun namen staan in een album: schilders waarvan Fodor werk bezat zoals Jozef Israëls, Jan Kruseman, Bosboom die met zijn

vrouw Anna Bosboom-Toussaint kwam, Jan van Ravenswaay en Barend Koekkoek, maar ook Van Eeghen, J.A. Alberting Thijm, J. Viotta. Zelfs koninklijke gasten ontving hij: koningin Sophie, groot-vorstin Maria van Rusland en vele anderen. In dit album vinden we ook de handtekening van Jan van Ravenswaay. Zou hij het werk dat Fodor van zijn leerling De Rijk had aangekocht in 1845 met trots zijn komen bewonderen? Gekocht worden door deze kunstkenner was zonder meer een onderscheiding. Het schilderij betrof, hoe kan het ook anders, een boerendeel met koestal uit zijn dorp Hilversum – klein maar fijn geschilderd op een doek van 58x72 cm.

Fodor heeft de collectie vermaakt aan de gemeente Amsterdam. Na zijn overlijden in 1860 is

Barend Cornelis was het meest bekende lid van de schildersfamilie Koekoek. B.C. Koekoek, Zomerlandschap in de provincie Utrecht, 1830 of 1839 (coll. Simonis & Buunk).

het bezit in bruikleen gegeven aan het Rijksmuseum.

Soms ging de fantasie van James verder; geïnspireerd door een fabel van La Fontaine kwam hij tot het schilderen van twee stieren en een kikvors. Een enkele keer werd zijn werk nog spannender als hij er een dramatische expressie aan gaf, zoals in 1830 toen hij vee uitbeeldde dat door vijand water in 1825 bij een overstroming overvallen werd. Boeren joegen hun koeien de hoog- en drooggelegen Zaanse Oostzijderskerk binnen. Wat we zien? Onrustige koeien – kerkstoelen op een hoop – blinkend koperen kroonluchters, om een licht-donker effect te bereiken. Op de kerkpilaar schreef James zijn initialen in sierlijke krulletters: *JDR*.

Vanaf de jaren 1830 bloeide de stijl van de Romantiek als nooit tevoren. Dat zien we ook aan het aantal kunstschilders en leerlingen dat naar Hilversum kwam. Zo omstreeks de jaren veertig woonden er her en der verspreid over de wijken van het dorp elf kunstschilders. De leerlingen vonden meestal voor de duur van hun praktijkstudie onderdak in het huis van hun leermeester. Daaruit kwam nog wel eens een huwelijk voort met een dochter des huizes. Er ontstonden schildersfamilies die ambitie en interesse in het vak talentvol weer aan hun kinderen overdroegen. De familie Koekoek bijvoorbeeld heeft het tot een vijfde generatie schilders gebracht! Velen daarvan hebben in Hilversum gewoond en gewerkt. Niet alleen Barend maar ook zijn jongere

broer Marinus Adrianus woonde voor langere tijd, vanaf 1839 tot aan zijn overlijden in 1870, in Hilversum. Hij had een huis op de hoek van de Vaartweg en de Torenlaan, schuin tegenover de Zon- en Maanstraat. Twee zoons van Marinus (de derde generatie van de schildersfamilie) Hendrik Pieter en Hendrik Barend Koekkoek kozen ook voor het kunstschildersvak.

James de Rijk en zijn kunstzinnige vrouw hebben hun zoon Jacobus Augustinus en hun dochter Anna ook op het artistieke pad gezet. Het gezin de Rijk bleef lange tijd honkvast bij elkaar. Zij hebben daardoor heel wat kunstbroeders in het dorp zien komen en gaan. Vooral Jan van Ravenswaay had als leermeester landelijke bekendheid verworven en vele begaafde leerlingen naar ons dorp gehaald.

Het hoogtepunt voorbij

Na 1860 raakt de Romantiek duidelijk over haar hoogtepunt heen. Langzamerhand kwamen de 'vrije natuurschilders' aan slag. Zij waren het die voor het eerst in de geschiedenis van de Nederlandse schilderkunst naar buiten trokken om in de vrije natuur direct hun impressie sfeervol op doek over te brengen. Impressionisten werden zij later genoemd. Enkele van hen vonden de sfeer die zij zochten in het dorp Laren.

De kunst van de afbeelding werd de kunst van de verbeelding. Het fijnharige penseel werd ingeruild voor de brede, ruwe varkensharen kwast. De voor de 'Romantiekers' zo kenmerkende stijl van nauwkeurige en precieze uitbeelding van vormen en natuurgetrouwe kleuren was voorbij. Impressies moesten snel en trefzeker op doek worden gezet voordat het licht minder werd, de wolk verder afdreef en de verf was opgedroogd. Dat was de kunst. En Hilversum kon hen niet meer bekoren. Het dorp was te snel en te duidelijk in de maalstroom van de opkomende industrialisatie terecht gekomen en had aldus aan de eigenheid van de dorps idylle en landschapssfeer voor kunstschilders ingeboet.

De meest sprekende exponent van de Hilversumse Romantiek, Jan van Ravenswaay, was inmiddels ook een dagje ouder geworden. Zo in de jaren zestig had hij het les geven en het werken met leerlingen eraan gegeven. Maar zijn leerlingen bleven wel zijn kunstvrienden en James de Rijk was één van hen. Wat opvalt is dat

Van Ravenswaay bij de keuze van zijn vrienden en kunstbroeders geen onderscheid maakte naar zaken als afkomst en levensbeschouwing. En zo kon het gebeuren dat de Rooms-katholieke James de Rijk deel uit maakte van de kring rond Jan van Ravenswaay die tot een praktiserend gereformeerde familie behoorde. Kunst en kunstgeest overstegen reeds toen de enge begrenzingen van afkomst en geloof.

Van Ravenswaay overleed in 1869. Bij zijn overlijden schreef Albertus Perk in een persoonlijke herinnering:

"...hij was gezellig, aangenaam en onderhoudend in den omgang, goedwillig en voorkomend; opregt van character; bij die hem kennen gezien en geacht genoot hij zoo algemeen en zoo bijzonder van de blijken daarvan als slechts zeldzaam het geval is..."

Het was James de Rijk die werd aangezocht om de nalatenschap te catalogiseren en te taxeren. Wie kon dat beter doen dan deze oud-leerling en vriend?

James de Rijk en zijn leerlingen

Veel kunstschilders werden in hun leerlingtijd geholpen door zowel de aanmoediging als ook door de financiële middelen van hun vader of grootvader. Enkele van hen kwamen uit families voort waarin de vaders en grootvaders de schilderkunst actief beoefenden.

James de Rijk behoorde tot de gelukkigen die een welgestelde vader hadden. Hij was niet onmiddellijk van de verdiensten van zijn werken afhankelijk met als het voordeel dat hij zich geheel aan zijn vak kon wijden. Bovendien was hij tamelijk vrij in de keuze van zijn onderwerpen. Voor schilders die van huis uit minder financiële ruimte hadden was het bittere noodzaak om naast het schildervak een beroep met een wat bestendiger inkomen te kiezen; hun schilderen werd bijzaak en liefhebberij tot er op den duur door meer naamsbekendheid en aanbeveling wat meer aan te verdienen was. Maar de jonge James heeft zich van de aanvang af geheel aan de schilderkunst kunnen wijden en er na enige tijd een heel redelijk inkomen mee verdiend. Samen met zijn vrouw Anna van Delden gaf hij thuis in zijn atelier teken- en schilderlessen. Tot hun leerlingen behoorden allereerst hun eigen kinderen. Muziek en schilderen behoorden bij

Barend C. Koekoek, *De schilder en zijn leerlingen*, 1838 (coll. Rijksprentenkabinet).

hun opvoeding.

De oudste zoon Jacobus Augustinus leerde het tekenen van zijn vader en heeft daarin geen andere leermeesters gehad. Hij zou later professor J.A. de Rijk worden, hoogleraar in de wijsbegeerte. Jacobus was kunstzinnig aangelegd maar schilderde en kleurde tenslotte beter met woorden van poëzie en met orgelspel dan met olieverf. Bovendien had hij een goede tenorstem, schreef teksten en componeerde sonnetten. Tot zijn vriendenkring en die van zijn vader behoorde de musicus-dorpsgenoot Cees Andriessen. In de jaren 1848 tot 1856 lag het accent op het schilderen en nam Jacobus (door zijn vrienden Co genoemd) met zijn oeuvre deel aan tentoonstellingen in Amsterdam, Groningen, 's-Gravenhage en Zwolle. Zijn favoriete onderwerpen waren zonsondergangen en boomrijke landschappen. Evenals zijn vader verbleef hij enige tijd voor studie in Bentheim, waar hij logeerde bij de pastoor. Uit die tijd stamt Co's voorliefde voor romantische taferelen met rotsparthen en ruïnes.

Als een volbloed romanticus was Co in Hilversum bevriend geraakt met Alberdingk Thijm die

's zomers op villa 'Zandheuvel' aan de 's-Gravelandseweg woonde. Hij kwam ook aan huis bij de emeritus-hoogleraar P. Hofman Peerlkamp die op de Vaartweg woonde en de jeugdige Jacobus onderricht gaf in kunstgeschiedenis en in de klassieke talen. In 1856 ging de toen 25-jarige Jacobus wijsbegeerte studeren om zes jaar daarna door de bisschop van Haarlem tot priester te worden gewijd. In de tuinkamer van de familie op het 'Langgewenscht' bleef een mooi geschilderd landschap van zijn hand achter.

Zijn zus Anna Francisca was ook begiftigd met tekentalenten. Zij werd vooral geïnspireerd en kunstzinnig begeleid door haar moeder in het schilderen van stillevens met bloemen en vruchten. Anna heeft haar schilderijen in Rotterdam tentoongesteld gehad in 1856 en in 1860. Op 28-jarige leeftijd verliet zij Hilversum voorgoed om als non haar intrede te doen bij een zusterklooster te Velp (bij Grave). Daar overleed zij in 1889.

De drie zonen die tenslotte voor hun loopbaan naar Indië vertrokken zijn door vader en moeder de Rijk ook ongetwijfeld uitvoerig in de teken- en schilderkunst onderwezen. Kennelijk lagen hun talenten toch meer op het zakelijke vlak want van

enige artistieke successen is niets bekend. Dit geldt ook voor de jongste dochter Maria. Zij heeft waarschijnlijk haar tijd en energie in haar gezin met vier kinderen gestoken. Bovendien is Maria jong gestorven.

Er was nog een familielid dat van James de Rijk les kreeg, Cornelis Bijlard, in 1813 geboren in Hilversum en zoon van de tapijtfabrikateur Joannes Bijlard en Anna Reijn. Hun huis stond op de hoek van de Langestraat en de Herenstraat vlak bij de Kerkbrink. De grootmoeder van deze Cornelis was de al eerder genoemde tante van James, Geertje Perck. Van oma Geertje Gerbert Tijmensdochter Perck is een portret bewaard, getekend door Cornelis Bijlard bij gelegenheid van haar huwelijksjubileum. Geertje was in 1801 voor de tweede maal in het huwelijk getreden met een tapper en bierbrouwer uit Neuenkirchen, J. Alberts. Deze Duitse brouwer was in Hilversum de Jonge Graef van Buuren' gaan exploiteren. In 1821 werd hij tevens eigenaar van Hilversum's enige bierbrouwerij aan de Langestraat.

Cornelis Bijlard schilderde boslandschappen die als het moeilijk werd door James de Rijk werden gestoffeerd.

Van 1830 tot 1852 nam Cornelis Bijlard regelmatig deel aan tentoonstellingen ter verkoop van zijn werk. Zijn klanten waren kunstverzamelaars en kabinetten in Amsterdam en Dordrecht. In 1834 verbleef Cornelis zoals zoveel schilders in die tijd gedurende vele maanden voor studie in Bentheim. In 1836 maakte hij ook voor studie een reis door Drenthe. Hij woonde na 1853 nog kort in Veghel om daarna terug te keren naar Hilversum waar hij, ongehuwd gebleven, overleed in 1855.

Een andere leerling van James de Rijk was Jan de Waal Malefijt, ook wel genoemd Jan Malefijt (1812), die in 1836 in Hilversum neerstreek. Hij nam in 1832 en 1840 deel aan tentoonstellingen. Van hem is onder meer een schilderij 'Gezicht op Hilversum' bewaard gebleven. In 1851 vertrok hij naar Haarlem waar hij kort daarop is overleden.

Omstreeks 1835 gaf James de Rijk ook les aan de in 1813 in Amsterdam geboren Ferdinand Hendrik Sijpkens. Deze leerling werkte in 1836 in Drenthe en in 1838 in Gelderland. Daarna vestigde hij zich in Haarlem. Sijpkens was vooral

Stoffage

Stoffage, in die tijd staffage genoemd, is het aankleden van het landschap met mensen, dieren en huizen. Het suggereerde levendigheid en diepte in het geschilderde, meestal overheersende landschap.

Het waren bekende beelden: mensen op weg, te voet of te paard, mensen in een rijtuig of met een kar, schaatseren in het witte winterlandschap. De maat van zulke figuren moest de beschouwer een idee geven van de grote machtige natuur om de mens heen. De schilder moest een goed figuurtekenaar zijn om dit effect te bereiken. Niet te groot en ook niet te klein, niet te iel noch te zwaar mocht de stoffage uitvallen. Voor deze techniek had Cornelis Bijlard de helpende hand van zijn leermeester James de Rijk nodig.

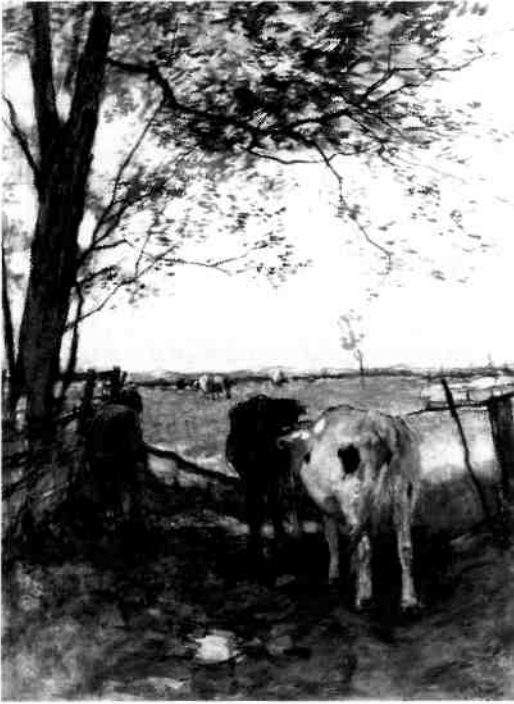
een goed tekenaar en aquarellist en schilderde meestal bosgezichten en landschappen. In 1860 overleed hij te Amsterdam.

In dezelfde jaren 1835 tot 1838 behoorde G. van Doornik tot de leerlingen van James. Van deze leerling en zijn oeuvre is weinig meer bekend dan dat hij voornamelijk landschappen schilderde.

Van 1842 tot 1845 kregen de broers Christianus Hendrikus Hein en Henrik Jan Hein, zonen van een Hervormd predikant te Kampen, van James les en raadgevingen. Waarschijnlijk kwam door deze relatie een schilderij van James de Rijk, voorstellende koeien tijdens het melken terecht in het Gemeentelijk Museum daar ter plaatse. Henrik Jan Hein verbleef al eerder in Hilversum als leerling van Johannes Esman. Toen specialiseerde hij zich in het schilderen van jachtstukken en stilleven met wild. Henrik reisde in 1846 naar Bentheim en ging later naar de tekenacademie van Barend C. Koekkoek in Kleef.

Tot de latere leerlingen van James behoorde Helmert Hendrikus van der Flier in Baarn geboren (1827) en daar overleden (1899). Ook hij schilderde landschappen waarop veelvuldig koeien en runderen voorkwamen, 'veestukken' genoemd. Een schilderij van Helmert van der Flier was in het bezit van James de Rijk en sierde zijn tuinkamer.

Tenslotte kreeg de in 1851 in Hilversum geboren Lion Schulman les van James de Rijk. We praten dan al over de jaren 1866 tot 1873. Hij was de jongste en tevens laatste pupil. Lion Schulman kreeg ook studie-adviezen van de in de Herenstraat, hoek Veerstraat wonende schilder

De impressionisten bleven de oude onderwerpen trouw. Anton Mauve, De melkbocht, 1878 (coll. Groninger Museum).

J.H.B. Koekkoek. Als 18-jarige leerling schilderde hij (misschien als studie-opdracht?) het woonhuis 'Langgewenscht'.

Lion maakte enkele studiereizen in Gelderland en samen met de zeven jaar oudere Hendrik Koekkoek reisde hij naar Londen. Deze Hendrik Pieter Koekkoek (Hein) was een zoon van de schilder Marinus Koekkoek. Hij werd in 1843 in Hilversum geboren en bleef tot 1866 in het ouderlijk huis aan het begin van het Molen-eind-Vaartweg wonen.

Later exploiteerde Lion Schulman in de Leeuwenstraat – en nadien in de Kerkstraat – een winkel in lijsten en schildersartikelen. Hij handelde ook in schilderijen en andere kunstvoorwerpen. Na 1930 woonde Lion in Amersfoort van waar hij in het oorlogsjaar 1942 naar Amsterdam vertrok. Lion, die van joodse afkomst was, werd op 91-jarige leeftijd door de Duitse bezetters opgepakt en naar Duitsland weggevoerd alwaar hij is overleden.

Zijn zoon David Schulman (1881) hielp al jong mee in de winkel van zijn vader. Later verhuisde hij naar Laren waar hij zich ontwikkelde tot een veel gevraagde schilder van de impressionistische stijl.

James de Rijk in zijn latere jaren (1860-1882)
Toen na de jaren zestig de Romantiek langzamerhand plaats ging maken voor het Impressionisme bleef de belangstelling voor de traditionele onderwerpen onveranderd. De landschappen met schapen en vee, de bos-, strand- en zeegezichten, de stillevens en de jachttafereelen waren als voorheen de meest geschilderde thema's. Een duidelijke representant van deze vernieuwing in stijl die echter de oude onderwerpen trouw bleef was bijvoorbeeld Anton Mauve. Hij vestigde zich in Laren en werkte daar vanaf de jaren tachtig.

James de Rijk heeft de omslag naar het Impressionisme niet kunnen of willen maken. Zijn creaties bleven trouw aan de oude en vertrouwde beelden en technieken. De Hilversumse schilder Gerard Koekkoek, een nazaat van de bekende kunstschildersfamilie, stelde in 1923 vast dat de schilders die rond de jaren zestig in Hilversum werkten de nieuwe stromingen van hun dagen kalm aan zich voorbij lieten gaan. Hij laat ons in het ongewisse of dit veroorzaakt werd "... *krachtens hunne aanleg dan wel uit gebrek aan geestdrift...*" maar zeker is het, zo gaat hij verder "... *dat zij onbegrijpelijkerwijze gebleeven zijn buiten datgene wat elders de wereld in vlam vermocht te zetten...*"

Koekkoek's uitspraken geven aan dat die kunstuitingen meestal geroemd worden die vernieuwend of revolutionair zijn. De stijl van de Romantiek had daarentegen een conserverende werking in zich. Immers zij bloeide bij de gratie van droom en hunkering naar het heroïsche verleden en was een lofprijzing op de ongerepte natuur in al haar verschijningsvormen! De groeiende industrialisatie die in Hilversum sneller toenam dan in de agrarische gemeenschappen van de andere Gooise dorpen zou het materialisme en individualisme hebben versterkt en het klimaat voor een Romantische schildersschool verslechterd hebben. Hilversum raakte 'uit' en dorpen als Blaricum en Laren kwamen op. Toch kan niet ontkennd worden dat het aantal in Hilver-

... terwijl in Hilversum nog 32 ezels in tonnetjes op de ruggen de melk van de Meent moesten ophalen. T. de Jong, Melknecht met ezels (part. coll.).

sum gewerkt hebbende kunstschilders opvallend groot geweest is en dat door deze concentratie van gelijkgestemde Romantici best gesproken mag worden van een 'Hilversumse School'. Daarmede doen wij recht aan de visie van de kunsthistoricus O.L. van der Aa uit Amsterdam die de Gooise kunst en de cultuur van Hilversum in het bijzonder, van jongsaf, een goed hart toedroeg. Van der Aa was ondermeer één van de oprichters van de Stichting 'Tussen Vecht en Eem'.

In elk geval blijkt dat nieuwere opvattingen op het gebied van uitbeelding, stijl en techniek die zich in de jaren zeventig duidelijk manifesteerden niet in het oeuvre van de ouder wordende James de Rijk zijn terug te vinden. Zou voor hem de tijd wat te snel zijn gegaan? Reeds in 1839 jakerde de eerste stoomtrein door de polders tussen Amsterdam en Haarlem en vijf jaar later was de reisduur tussen de steden Amsterdam en

Utrecht van drie uren tot ruim één uur gereduceerd. En dat terwijl in Hilversum nog 32 ezels in tonnetjes op de ruggen de melk van de Meent moesten ophalen en 10 schaapherders dagelijks nog 2300 schapen lieten weiden.

Een nieuwe tijd

Maar ook ons dorp werd aangeraakt door de nieuwe tijd. In het begin van de zeventiger jaren, zag James de Rijk dat er een ijzeren spoorweg vlakbij zijn woonerf en langs zijn akkergrond aan de Larenseweg en het Geuzenwegje werd aangelegd. In juni 1874 kwam daar een op de groei gebouwd stationsgebouw bij. Het 'helse monster' dat spoor heette deed nu ook Hilversum aan, verbond Amsterdam met Amersfoort en ging verder het land in. Met een tarief dat voorlopig was aangepast aan dat van de diligences kon men – in de derde klas – reizen voor twee en een halve cent per kilometer.

James de Rijk, Veemarkt op de Kerkbrink, 1860 (coll. Goois Museum).

Er kwamen niet alleen spoorlijnen bij maar ook aan de verbetering van het reeds bestaande wegnnet werd aandacht gegeven. In 1850, werd de eerste en breedste weg die dwars door het dorp liep, de Groest, voor de somma van f3190,- voorzien van een nieuwe stenen bestrating. Er moest later nog wel f1000,- bij omdat het karwei tegenviel, maar het was een grote verbetering. Modder en slijk konden na regendagen op de laaggelegen Groest beter worden afgevoerd zodat de weg niet meer zo gauw een soort riool werd.

Reeds in 1860 werd de straatverlichting van olie op 'gaz' omgeschakeld. Dit woord geeft heel goed aan hoe de gewone dorpling dit wonder van techniek in het begin zal hebben ervaren.

Ook de industriële bedrijven omarmden tenslotte de nieuwe tijd. Reeds in het begin van de eeuw had stoom als krachtbron in fabrieken met name in Engeland een belangrijke positie verworven. Ook de Hilversumse fabrikeurs begonnen nu op deze nieuwe krachtbron over te scha-

kelen. Het aantal stoommachines verviervoudigde zich in een kort tijdsbestek. Tapijtfabrikant G. de Wit en Co durfde het in 1876 aan om als eerste een stoomwerktuig van acht PK in de fabriek te plaatsen, voorlopig alleen voor het verven en drogen van de garens.

Hilversum werd groter. James zag het inwonertal van zijn dorp uitgroeien van 5000 inwoners en 550 woningen in 1840 naar bijna 10.000 inwoners in 1881. Zijn doopkerk St. Vitus kreeg in 1853 een gevel aangebouwd in de neo-klassieke 'Waterstaatstijl'. De fabrikant Veer bouwde in 1860, vanwege de groei van zijn tapijtfabriek, 55 woningen voor wevers en armen aan de Oude Kamp (Schapenkamp). Een vereniging die zich noemde 'Theorie en Praktijk' maakte in 1870 zelfs een toekomstgericht plan om een mooi park met gazons, bomenrijen, paden en een plein aan te leggen als het terrein van het 'Langgewenscht' ooit braak zou komen te liggen.

Maar James de Rijk probeerde de beelden vast te houden van het oude Hilversum dat hij lief

had en zo graag in zijn schilderswerk weergaf. Oud Hilversum, schots en scheef, onordelijk en toch niet zonder evenwicht zo stonden ze daar, de kleine woninkjes; mooi en lelijk, dof en helder van kleur, door en naast elkaar, geen afgezonderde boerderijen, en overal tuinen en tuintjes, grasvelden, bosjes en houtwalletjes daartussen. Dit alles strekte zich uit tussen akkers en bossen zodat je niet wist waar het dorp eindigde en de natuur begon. In het midden lag de driehoekige brink, de Kerkbrink, een niet al te groot plein waarop kerk, rechthuis, school, posthuis en het koffiehuis van Buwalda (het 'Hof van Holland') overzichtelijk bij elkaar stonden. Een schilderachtige plek die, zeker als er dan ook nog een koemarkt wordt gehouden, aan een romanticus voldoende inspiratie moet hebben gegeven om zo'n taferel uit te beelden.

Vee schilderen in een idyllische omgeving, was dat niet altijd zijn 'specialisme' geweest? Wat een drukte en bedrijvigheid! De halfjaarlijkse koemarkt was een uitgangsdag voor heel de omstreken. Tussen de bomen stonden witte paaltjes waaraan met touwen de koeien werden vastgemaakt. Bakkers verkochten 'kleffe' bollen, 16 in een 'scheut'. Dit was het oude Hilversum dat James de Rijk in 1860 heeft geschilderd.

"...Koeien, kopers en kijkers versperren de weg en achter tegen het hek van de kerk staat een straatkunstenaar op een paar schragen met een plank die met zijn acrobatische toeren eenige centen uit de zakken der "boeren, burgers en buitenlui" tracht los te krijgen..."

Zo beschreef zoon Co de Rijk in 1883 het schilderij dat zijn vader had gemaakt. Dit schilderij kwam in het bezit van de heer A. Vlaanderen en is door een schenking nu in bezit van het Goois Museum.

Voor de Romanticus James de Rijk bleef 'op zijnen wandeling de Boomburg uitlokkend en een even sierlijk als aangenaam wandelpark' en al 'zachtens voortwandellende' ontwaarde hij 'enen brug met een veerhuis en een bevallig verschiets naar de zijde van 's-Graveland, van welk landschaps-partijtje onze geachten van Ravenswaay eene schilderij maakte' waarbij een vriend dichtte: 'Het lagchend landschap waarin de frische stroom langs effen boorden vliet, denk ik, van Ravenswaay te zien'. Ook dat werd een schil-

derstuk, nu van James' vriend Jan van Ravenswaay.

Lief en leed

Evenals ieder gezin beleefde ook de familie de Rijk haar lief en leed. Vooral het jaar 1862 bracht deze momenten dicht bij elkaar. Dochter Anna nam in maart voorgoed afscheid en werd kloosterzuster in Velp. In juni van dat jaar overleed de vader van James, in augustus werd zoon Jacobus in Haarlem tot priester gewijd.

1870 was het jaar waarin de eerste kleinzoon Timotheus de Wit werd geboren en uit Soerabaja kondigde zoon Frans de Rijk in 1871 de geboorte aan van een stamhouder, James de Rijk.

Vermeldenswaard is nog de aankoop van wat grond bij zijn woonhuis 'Langgewenscht' (Wijk A nr 40). Het ging om 450 vierkante meter dat aan het erf van zijn woonhuis grensde. In 1876, James was 70 jaar geworden, maakte hij zijn testament.

Het laatste jaar waarin hij nog deelnam aan tentoonstellingen was 1877. Na die tijd kwam er weinig werk meer uit zijn handen. Op het culturele vlak bleef hij echter contact houden met enkele dorpsgenoten zoals de musicus Cees Andriessen (Keesje Tik) van de Kerkbrink, de kerkelijke kunstschilder Antonius Brouwer die op de Groest was komen wonen en de boekhandelaar en voortvarende drukker en krantenuitgever Johan Geradts. Elke zaterdagavond kwam dit viertal bijeen voor een gezellige 'kout'.

Op 10 november 1882 is James de Rijk in het ouderlijk huis aan het 'Langgewenscht' gestorven. James was 76 jaar geworden. Hij heeft nog moeten meemaken dat zijn jongste dochter Maria de Wit-de Rijk op 36-jarige leeftijd overleed, amper een maand voor zijn eigen dood. Vader en dochter zijn begraven op het kerkhof aan de Sint Annastraat dat in 1851 was aangelegd.

De weduwe Anna bleef in het huis 'Langgewenscht' wonen. Zij overleefde haar man 13 jaren. Anna Catharina Mechgtilda de Rijk-van Delden overleed op 5 november 1895 na 'een kortstondige ziekte op 87 jaar en 4 maanden' zo luidde het door haar zoon Co opgestelde overlijdensbericht. 'Zij die haar gekend hebben weten welk verlies dit is.' en verder... 'op verlangen der overledene zullen geene uiterlijke teekenen van rouw worden gedragen'

JAMES DE RIJK EN ZIJN TIJD EEN CHRONOLOGISCH TIJDSOVERZICHT

- 1731 23 08 Willem Jacobs de Rij(c)k, grootvader van James de Rijk geboren te Hilversum
1773 23 04 Willem Jacobs de Rijk, de weduwnaar van Eijffe Berents ook Barentsen huwt Marritje van Kampen de weduwe van Gerbert Perk (grootouders van James de Rijk)
- 1774 01 02 uit dit huwelijk wordt geboren Jacob Willems de Rijk, de vader van James de Rijk. doopgetuige: Marritie Jacobs de Rijk
1777 15 06 geboren Hermannus Bernardus de Rijk (oom van James de Rijk). doopgetuige: Johanna Gardina Nijentjank
1779 11 11 geboren Hermen de Rijk (oom van James). doopgetuige: Kaatje van de Kerckhof
1789 29 11 Jan van Ravenswaay, leermeester van James de Rijk in Hilversum geboren
1793 13 12 schilder Joannes Esman in Hilversum geboren
1795 28 01 De Fransen komen het dorp Hilversum binnen, de Hilversummers kiezen een nieuw dorpsbestuur, een der gekozenen is Lammert de Rijk. De dominee begint zijn doopregister op een nieuwe bladzijde en schrijft: 'eerste Jaar der Batavische Vrijheit'
- 1800 Hilversum telt ca 3500 inwoners
1800 Jacob Willems de Rijk huwt Elisabeth Buchle
1803 05 12 uit dit huwelijk wordt geboren: James de Rijk. doopgetuige: Gerritje (Perk dochter van Marritje van Kampen). Deze James de Rijk overlijdt kort daarna
- 1806 17 05 James de Rijk geboren in Hilversum. doopgetuige: Gebje Perk, de zuster van Gerritje Perk
1806 Het koninkrijk Holland wordt uitgeroepen; 23 06 Lodewijk Napoleon houdt intocht in den Haag
1808 10 06 Anna Catharina Mechtilda van Delden geboren te Goor (echtgenote van James de Rijk)
1808 oprichting Koninklijke Academie te Amsterdam en Koninklijk museum voor Schone Kunsten in het Paleis op de Dam in Amsterdam; een van de eerste werken van PG. van Os in de collectie werd daar bekroond
- 1810 01 04 de grootvader van James de Rijk, Willem Jacobs de Rijk, overlijdt te Hilversum.
1813 03 07 Cornelis Bijlard, neef en latere leerling van James de Rijk geboren in Hilversum
1813 02 12 inhuldiging erfprins van Oranje Koning Willem I in Amsterdam.
1815 28 04 Johannes van Ravenswaay Gijsb.zoon, neef van Jan van Ravenswaay in Hilversum geboren
1815 mrt/jun de 100 dagen van Napoleon Bonaparte
1816 musicus en vriend van James de Rijk, Cees Andriessen Sr geboren in Hilversum
1816 Albertus Perk wordt benoemd tot secretaris en ontvanger van de gemeente Hilversum.
1819 de moeder van James de Rijk heeft het gezin in Hilversum verlaten.
1822 James de Rijk krijgt tekenlessen van Jan van Ravenswaay
1824 eerste tentoonstelling van werk van James de Rijk in Amsterdam.
1824 tot 1830 Pieter Gerardus van Os en zoon Pieter Frederik van Os wonen in Hilversum
1824 31 05 het departement Hilversum der Maatschappij tot nut van het algemeen wordt opgericht o.a. door PG. van Os en J. van Ravenswaay
- 1824 Nicolaas Pieneman heeft te Amsterdam in opdracht van Koning Willem I 'De slag bij Waterloo' geschilderd.
1825 tentoonstelling van werk van James de Rijk in Haarlem
1826-1828 Barend Cornelis Koekkoek woont in Hilversum
1826 aanleg van de bestrate weg 's-Graveland-Soestdijk door het dorp Hilversum.
1828 James de Rijk wordt lid van de Koninklijke Academie in Amsterdam
1829 05 08 huwelijk van James de Rijk met Anna Catharina Magtilda van Delden
1829 gedateerd studieblad van James met koeiekoppen
1830 dorp Hilversum telt 4367 inwoners
1830 11 05 de eerste zoon van James de Rijk en Anna van Delden wordt geboren en is kort daarna overleden
1830 gedateerd schilderij 'koeien in de kerk' (Oosterkerk te Zaandam)
1831 23 09 zoon James (Jacobus Augustinus) de Rijk geboren
1834 20 06 dochter Anna Francisca de Rijk geboren
1835 schilder G. van Doornik leerling van James tot 1838
1836 21 05 James de Rijk koopt stuk grond bij op 'Langgewensch't' 1650 m² (A 49)
1836 06 07 zoon Arnoldus Wilhelmus de Rijk geboren
1838 18 12 zoon Augustinus Wilhelmus de Rijk geboren
1838 James de Rijk wordt lid van Arti Sacrum en het Genootschap 'Hierdoor tot hoger' in Rotterdam
1838 de arts dokter van Hengel vestigt zich in Hilversum
1839 eerste spoorlijn Amsterdam-Haarlem
1839 De kunstschilder Daguerre ontwikkeld fotografie door middel van glasplaten 1839 Nicolaas Beets schrijft de 'Camera Obscura'
- 1839 de lithografie (steendrukkunst) wordt uitgevonden
1840 economische situatie ondanks krampachtige pogingen nog weinig rooskleurig
1840 diligences (gele koetsen) van Buwalda aan de Kerkbrink naar Amsterdam, Utrecht en Vreeland
1840 James de Rijk maakt tekening bij Sint Janskerkhof Laren
1841 19 02 zoon Franciscus Willibrordus geboren
1841 23 04 Geertje Gerbertsd. Thijmen Perk, de tante en steun en toeverlaat van James de Rijk en de grootmoeder van de schilder Cornelis Bijlard overlijdt te Hilversum.
- 1842 tot 1845 geeft James les aan gebroeders Christiaan en Hendrik Hein
1842-1854 Marinus Adrianus Koekkoek zoon van B.C. Koekkoek woont in Hilversum

- 1843 13 01 Hendrik Pieter Koekkoek zoon van Marinus A. Koekkoek in Hilversum geboren, woont tot 1866 in Hilversum
1843 31 05 zoon Alphonsus Gregorius Richardus geboren
1844 de kerkschilder en latere vriend van James de Rijk, Antonius Brouwer vestigt zich met zijn ouders voorgoed in Hilversum aan de Veerstraat
- 1846 15 11 dochter Maria Ambrosia Geertruide de Rijk geboren
1846 Hendrik de Wit Tijmenszn geboren (de echtgenoot van dochter Maria de Rijk)
1848 03 11 afkondiging van de Nieuwe Grondwet met beperkt kiesrecht
1850 De Groest voor het eerst geheel bestraat
1850 De lithografie wordt pas nu door kunstenaars toegepast; James de Rijk was ook lithograaf, pionier was de kunstschilder Jean Augustin Daiwaille, in 1820 directeur van de Academie te Amsterdam
- 1850 burgemeester Barend Andriessen van Hilversum sterft (was vanaf 1816 burgemeester), opgevolgd door W. de Wit Gzn. (tot 1860). Hilversum telt dan 5454 inwoners
1850 de schilder Andreas Danekes woont in Hilversum en krijgt eerste benoeming tot postmeester
1850 24 05 ingekomen verzoek bij raad Hilversum om kunstwerken in te zenden voor een veiling in den Bosch t.b.v. slachtoffers overstroming: geen inzending van Hilversumse kunstenaars!
- 1850 01 01 gezin van James de Rijk staat op 'Langgewensch't' ingeschreven met alle zes kinderen en nog drie inwonenden: de hoefsmid neef Franciscus Bijlard (1828) de dienstbode Elisabeth de Boer (1834) en de leerling-kunstschilder Jan de Waal Malefijt (1828 Haarlem)
- 1851 19 11 Jan de Waal Malefijt schilder en leerling van James de Rijk sterft (woonde in bij James)
1853 maart Herstel Bisschoppelijke Hierarchie. Kerkgebouw Sint Vitus krijgt nieuwe (Waterstaats)gevel aangebouwd.
1853 zoon Jacobus Aug. de Rijk is mede-oprichter van het Hilversumse zangkoor 'Crescendo'
1853 tot 1861 exposeert Anna de Rijk-van Delden regelmatig in Amsterdam, Den Bosch, Groningen, Leeuwarden en Rotterdam.
1853 08 04 Jan Willem Pieneman overlijdt; Anna van Delden schildert bloemenhulde ter nagedachtenis en Jacob van Lennep houdt de lijkrede
- 1856 James de Rijk en zoon Jacobus tekenen op verzoek van L.F.J. Janssen, conservator aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden de door hem gevonden archeologische voorwerpen voor zijn boek: 'Hilversumsche Oudheden'
1856 Johan Geradts, de oprichter van de krant de Gooi- en Eemlander, vestigt zich in Hilversum en wordt een huisvriend van James de Rijk en zoon Jacob A. de Rijk
- 1860 de stijl van de Romantiek is over haar hoogtepunt heen.
1860 James de Rijk schildert koeiemarkt op de Kerkbrink van Hilversum
1860 fabrikteur Veen schenkt 55 woningen aan de Oude Kamp (Schapenkamp)
1860 Hilversum telt 5852 inwoners
- 1862 01 03 dochter Anna de Rijk treedt in klooster te Velp
1862 13 06 de vader van James overlijdt
1862 15 08 zoon Jacobus Augustinus wordt in Haarlem tot priester gewijd.
- 1866 tot 1873 Lion Schulman is de laatste leerling van James de Rijk
1869 02 03 Jan van Ravenswaay, de leermeester van James, overlijdt in Hilversum, Albertus Perk schrijft een herdenking
1869 24 05 dochter Maria de Rijk huwt tapijtfabrikantenzoon Hendrik de Wit Tijmenszoon
1870 de Haagse schildersschool komt tot ontwikkeling gevolgd door de Larense school (Impressionistische stijl)
1870 06 12 eerste kleinzoon Timotheus de Wit wordt geboren
1870 Hilversum telt 6600 inwoners
- 1871 28 07 kleinzoon en stamhouder James de Rijk wordt in Soerabaja geboren (vader Franciscus de Rijk)
1874 juni Spoorwegstation van Hilversum geopend
1875 01 02 James de Rijk koop wat grond bij aan het 'Langgewensch't' (450 m²) (A. nr. 40)
1876 Opening van het Noordzeekanaal
- 1876 14 03 kleindochter Anna Catharina Petronella Maria de Wit geboren
1876 29 07 James de Rijk maakt zijn testament; hij is 70 jaar
1877 laatste maal dat James de Rijk deelneemt aan tentoonstellingen
- 1878 19 10 kleindochter Maria Petronella Anna Catharina de Wit geboren
1880 04 03 kleinzoon Jacobus Timotheus Joseph Hendrik de Wit geboren
1880 31 08 geboorte prinses Wilhelmina
1880 07 12 Albertus Perk overlijdt
1881 dorp Hilversum telt 9688 inwoners
1882 19 10 Maria Ambrosia Geertruide de Rijk overlijdt (1846)
1882 10 11 James de Rijk overlijdt (76 jaar)
- 1883 zoon Jacobus de Rijk schrijft *Wandelingen door Gooi- en Eemland*
1884 kleinzoon James de Rijk (1871) komt uit Soerabaja en krijgt opleiding in Sint Michielsgestel
1887 kleinzoon James de Rijk zet studie voort in Amsterdam
- 1889 30 08 dochter Anna Francisca de Rijk (1834) overlijdt in klooster te Velp
1891 bevolking Hilversum groeit naar een inwonertal van 12.602
1895 05 11 Anna Catharina Mechtilda de Rijk-van Delden (1808) overlijdt in huis 'Langgewensch't'
1896 23 04 gemeente Hilversum koopt huis en grond 'Langgewensch't' van de erven de Rijk
1897 10 03 de oudste zoon prof. Jacobus Augustinus de Rijk (1831) overlijdt te Voorhout
1897 woonhuis 'Langgewensch't' wordt afgebroken en op het terrein wordt een park aangelegd, nadat eerst in de Gemeenteraad werd voorgesteld om de markt van de Groest naar dit terrein te verplaatsen. Eerst in 1930 werd het terrein aangewezen voor het houden van de weekmarkt.

De nalatenschap

Ten overstaan van notaris K.J. Perk werd op 23 april van het jaar er op de artistieke nalatenschap van James de Rijk 'publiek en om contant geld' verkocht. Het waren 74 stukken, die in een catalogus omschreven werden als *'een aanzienlijken partij moderne schilderijen, teekeningen, gravures en etsen, boek- en plaatwerken'*.

De beschrijving en taxatie was gedaan door zijn vroegere leerling en latere kunstvriend Lion Schulman, de kunsthandelaar in de Kerkstraat. Lion verrichtte hier de taak ten aanzien van zijn leermeester zoals James de Rijk dat eerder had gedaan voor diens leermeester en vriend Jan van Ravenswaay. De waarde van de artistieke nalatenschap werd door Schulman geschat op f 867,-. Behalve eigen werk van James de Rijk waren de volgende schilderijen in veiling: twee landschappen (met maneschijn) van Abels, zijn oude jeugdvriend; een landschap met vee van Van der Flier, een leerling van James; een landschap met vee van Pieter Plas; een kerkinterieur van G.G. Haanen; een landschap van Jan van Ravenswaay; een stilleven van Rentinck; drie bloemstillevens van Anna de Rijk en een landschap van zoon Jacobus de Rijk. De stukken werden door een aantal verschillende kopers gekocht.

Enkele dagen later, op woensdag 29 april 1896 kwam het 'heerenhuis Langgewensch' met daarin 'een goed onderhouden inboedel' in publieke verkoping. De plaats van handeling was hotel Het Gooiland. Namens het gemeentebestuur van Hilversum kocht wethouder Jacob Peet het huis, het erf en de tuin voor f 18.107. Een jaar later werd het woonhuis afgebroken. Het terrein 'Langgewensch' werd een mooi groen park met gazons en paden, beplant met lange rijen bomen overeenkomstig het plan van 1870.

Het overige huizenbezit van de familie de Rijk op de Groest werd volgens de acte deels gekocht 'door den smid Hendrikus Johannes van de Weijer' voor f 5.050 en deels door enkele andere ambachtslieden (een schipper, een huisschilder, een bakker en een metselaar) voor de som van f 4.750. Een andere smid, Jan de Gooyer Elbertzoon, kocht de huizen om de hoek, vlakbij de Groest en de Slijksteeg (nu Spui-steeg). De percelen eiken-hakhout en bouwland kwamen in handen van makelaar Boudewinus

Buwalda. Spoedig daarna werden er al huizen op neergezet want daar was in het zich uitbreidende Hilversum grote vraag naar. En zo kwam het gehele artistieke en materiële bezit van de familie De Rijk in handen van vreemden.

De nazaten

Niet lang na zijn moeder overleed ook zoon Jacobus. Hij is een veelzijdig man geweest die niet alleen als hoogleraar in de wijsbegeerte aan het seminarie Hageveld en als kanunnik van het bisdom Haarlem bekendheid genoot, maar ook als musicus, feestredenaar en als schrijver van sonnetten en lyrische gedichten die nog overvloedig van romantiek. Hij wandelde in de jaren tachtig veel door het Gooi en Eemland en schreef daarover in een feuilleton van "de Gooien Eemlander". Het waren wijsd-romantische verhalen over de geschiedenis en de natuur en over alles wat in dit landschap nog meer kon bekoren. Deze artikelen werden later gebundeld in een boek en in 1905 uitgegeven onder de titel 'Wandelingen door Gooi- en Eemland'.

In 1892 heeft Jacobus de Rijk nog van zich doen spreken toen hij als een veelgevraagd en gevierd redenaar de feestrede uitsprak bij de inwijding van de nieuwe St. Vituskerk. Deze kerk was door de jaren heen de 'stam'kerk van de familie geweest.

Jacobus overleed in maart 1897. Hij werd niet in Hilversum begraven maar op het kloosterkerkhof van de zusters Ursulinnen in Venray. Zuster Anna de Rijk, de religieuze, was al eerder overleden in 1889. Van de andere zonen van James de Rijk in het toenmaals toch verre Nederlands-Indië zijn geen gegevens bekend. Vast staat dat zij hun vader in het kunstvak niet hebben gevolgd.

Tot besluit

Het is niet onwaarschijnlijk dat met name in het Gooi nog verspreid artistiek werk van James de Rijk in particuliere collectie of in familiebezit bewaard wordt. Informatie daarover zou de auteur zeer op prijs stellen. Aanvullende gegevens zouden de mogelijkheid geven om het overzicht van James de Rijk, zijn werken en zijn tijdgenoten verder te completeren. Het gaat om informatie betreffende tekeningen, schetsen, aquarellen, lithografie en schilderijen. Maar ook gegevens

over de lotgevallen van de naar Indië vertrokken zonen en van de kleinkinderen De Wit zouden zeer worden verwelkomd. Het behoeft geen beoog dat alle informatie vertrouwelijk en met discretie zal worden behandeld.

Tenslotte willen auteur en redactie hun bijzondere erkentelijkheid betuigen aan de heer Frans Renou te Huizen die niet alleen tekeningen van James de Rijk uit zijn collectie heeft afgestaan ter reproductie maar ook bereid was het concept van dit artikel van zijn kritisch en deskundig commentaar te voorzien.

Bronnen

- Landelijk Schoon in het Sticht van Utrecht en deszelfs omstreken.* J.B. Christemeijer, Utrecht 1836
- Wandelingen door Gooi- en Eemland en omstreken.* Prof. J.A. de Rijk. Hilversum 1905
- Katholiek Hilversum, voorheen en thans.* L.J. van der Heijden pr. Hilversum 1917
- Hilversum anno 1850.* Red. Jan J. van Herpen. Hilversum 1990
- Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden.* A.J. van der Aa. 1836-1851
- De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders.* J. Immerzeel. Amsterdam 1855, Christiaan Cramm 1857-1864
- Schilderlexicon.* P.T.A. Swillens. Spectrum 1957
- Catalogus der schilderijen in het Rijksmuseum te Amsterdam.* Amsterdam 1912
- Dagboek van een domineesdochter.* Keetje Hooyer-Bruins. Deel I, 's-Graveland, 1826
- Schetsen uit het Hilversumsche volksleven.* J.F. Arundinis Piscatorii (J.F. van Hengel). 1868 (heruitgave Hilversum 1985)
- Gedenkboek Hilversum 1424-1924*
- Een eeuw apart – Het Rijksmuseum en de Nederlandse schilderkunst in de 19e eeuw.* Red. C. Bunnig. Amsterdam 1993
- Jordanus Hoorn, een Amersfoortse kunstenaar in zijn tijd (1753-1833).* Fea Livestro-Nieuwenhuis. Amersfoort 1983
- Landschap onder loep.* Catalogus Rijksmuseum Twente. Zeno Kolks 1988
- Tijdschrift Antiek.* Iris Hagenbeek-Fey
- Straatnamenboek van Hilversum.* A.H. Meijer. Hilversum 1988
- Streekarchief Hilversum
Streekarchief Naarden
Rijksarchief Utrecht

Werken van James de Rijk in openbare collecties

Amsterdamschs Historisch Museum:

- uit de voormalige collectie Fodor
- roodkrijttekening twee liggende koeien
- O.I. tekening herder met geiten en schapen

Rijksmuseum Amsterdam:

- boerendeel met koestal ongedateerd en ongesigneerd
- olieverf op doek afm. 58 x 72 cm in bruikleen van Gemeente Amsterdam.

Rijksprentenkabinet Amsterdam:

- verzameling tekeningen

Teijlsmuseum Haarlem:

- boerenerf te Hilversum – gesigneerd J.D.R.)
- verzameling pentekeningen
- w.o. drie tekeningen landschap met paard

Rijksprentenkabinet Leiden:

- tekening jongen met twee koeien
- tekening herder met vee aan strand

Gemeentemuseum Kampen:

- schilderij 'melktijd'

Rijksmuseum Kröller-Muller Otterlo:

- studiebladen schapen en rammen

Museum Boymans-van Beuningen Rotterdam:

- landschap met dieren (gemerkt J.D.Rijk)
- elf tekeningen (landschappen)

Oosterkerk Zaandam:

- het vee in de kerk tijdens de watersnood van 1825 (gedateerd 1830)

Goois Museum Hilversum:

- schilderij 'Koeiemarkt Kerkbrink' 1860
- schilderij: Vee aan zee
- studiebladen schapen en rammen

OVERZICHT VAN DE KUNSTSCHILDERS DIE IN HILVERSUM WOONDE EN WERKTEN IN DE PERIODE 1820–1880 (HET TIJDVAK VAN DE ROMANTIEK)

Naam	in Hilversum van* tot	specialisatie schilderkunst	leerling van	enkele bijzonderheden
Ravenswaay, Jan van	1789-1840	landschap met vee, stalinterieurs	Jordanus Hoorn, Amersfoort; P.G. van Os	boetseerde ook dierstudies; 1847-1850 in Oud Loosdrecht; overleden in Hilversum in 1869
Esman, Johannes Rijk, James de	1793-1847 1806-1882	stillevens met wild landschap, vee, stalinterieurs	zijn vader H. Esman Jan van Ravenswaay	1847 overleden in Antwerpen woonde 'Langgewensch't' Hilversum; oom van Cornelis Bijlard; overleden in Hilversum in 1882
Bijlard, Cornelis Ravenswaay, Johan Gijsbn van Ravenswaay, Adriana van	1813-1855 1815-1849 1816-1872	boslandschap landschap bloemen, vruchten	James de Rijk Jan van Ravenswaay Jan van Ravenswaay	stoffage door James de Rijk neef van Jan van Ravenswaay; overleden op reis in Boppard, Duitsland tekenlerares; nicht van Jan van Ravenswaay; woonde met haar moeder achter de Zon- en Maanstraat; overleden in Hilversum in 1872
Os, Pieter G. van	1823-1830	landschap met vee	zijn vader Jan van Os	woont van 1809-1819 in 's-Graveland; stoffeert landschappen van zijn schoonzoon J. Abels
Os, Pieter F. van	1824-1830	landschap met paarden	zijn vader P.G. van Os; tekenacademie Den Haag	gaf les aan Mauve
Verhoesen, Albert	1824-1826	vee, hoenders	Jan van Ravenswaay; P.G. van Os	werkte samen met B.C. Koekkoek
Os, George J.J. van	1824-1828	portret	zijn vader P.G. van Os	zoon van P.G. van Os en broer van P.F. van Os
Rentinck, Johannes	1824-1846	binnenhuizen, stillevens, portretten	Jan van Ravenswaay; P.C. Wonder	overleden in Hilversum in 1846
Koekkoek, Barend C.	1826-1828; 1833-1834	landschap, stillevens	vader J.H. Koekkoek; Abraham Krayestein	huwde in 1834 in Hilversum met Elise Th. Daiwaille, de dochter van A.J. Daiwaille; is de meest bekende schilder van de Romantiek; schrijver over kunst
Abels, Jacobus Th.	1826-1826	landschap met maanlicht	Jan van Ravenswaay	huwde de dochter van P.G. van Os
Rijk-van Delden, Anna C.M. de Haanen, Remigius A.	1829-1895 1830-1834	bloemen, vruchten landschap, stadsgezicht	James de Rijk zijn vader C. Haanen; Jan van Ravenswaay	huwde in 1829 in Hilversum James de Rijk; overleden in Hilversum in 1895
Rijk, Jacobus A. de	1831-1856	landschap	zijn vader James de Rijk	1862 RK priester; schrijver en musicus
Bruggen, Guillaume A. van der Gans, Elias D.	1831-1831 1832-1856	jachtaferelen, dieren, vnl. honden landschap	P.G. van Os	medewerker van P.L. Dubourcq; tekenaar en etsers woonde op de Groest, tegenover de Spuisteeg (thans Hilvertshof)
Bodeman, Willem Daiwaille, Alexander J.	1832-1838 1833-1834	landschap landschap	B.C. Koekkoek B.C. Koekkoek; zijn vader J.A. Daiwaille	was de eerste leerling van Koekkoek zwager van B.C. Koekkoek; zijn vader was pionier van de steendruktechniek (kunstiithografie)
Daiwaille, Elise T. Guise, Pieter J.	1833-1834 1833-1859	bloemen landschap	B.C. Koekkoek Jan van Ravenswaay	huwde in 1833 met B.C. Koekkoek later werd hij de medewerker van Jan van Ravenswaay, die ook zijn schoonvader was; woonde in de Oude Torenstraat tegenover de kerktoren, daarna op het Veeneind; overleden in Hilversum in 1859

Naam	in Hilversum van* tot	specialisatie schilderkunst	leerling van	enkele bijzonderheden
Rijk, Anna F. de	1834-1862	bloemen	James de Rijk	dochter van James de Rijk; zus van J.A. de Rijk; 1862 religieuze
Dubourcq, Pierre L. Plas, Pieter	1834-1834 1835-1837	landschap landschap	Jan van Ravenswaay Jan van Ravenswaay; W. Bodeman	maakte Italiaanse reis met W. Bodeman directeur tekengenootschap Alkmaar
Steenbergen, Albertus A.	1835-1836	stilleven, dood wild	Jan van Ravenswaay; B.C. Koekkoek	
Kruseman, Frederik M.	1835-1838	winterlandschap, stilleven	zijn vader C. Kruseman; Jan van Ravenswaay; B.C. Koekkoek	maakte met James de Rijk in 1826 een studiereis door de Belgische Ardennen
Doornik, G. van	1835-1838	landschap	James de Rijk; teken- school Amersfoort	
Waal, Malefijt J. de Zemsch, J.S.	1836-1851 1836-1836	landschap	James de Rijk	woonde in 1850 bij James de Rijk in huis
Koekkoek, Marinus A.	1838-1839; 1842-1854	landschap met vee	zijn vader J.H. Koekkoek	broer van B.C. Koekkoek; kunstvriend van Jan van Ravenswaay, PG. van Os en D. Kerkhoff; woonde op de Vaartweg tegenover de Torenlaan; overleden in Amsterdam in 1870
Velzen, Johan P. van Hein, Henrik J.	1840-1844 1840-1845	landschap stilleven, dood wild	N. van Roosenboom James de Rijk; Johan Esman	
Bodeman, Jan H.	1840-1842	landschap		was tevens koopman; woonde op een klein buiten aan de grens van de Loosdrechtse heide
Hein, Christiaan H. Veenendaal, Lourens	1842-1845 1842-1913	landschap landschap, stilleven	James de Rijk	zeer verdienstelijke dilettant; notaris- klerk bij K.J. Perk
Koekkoek, Hermanus	1843-1843	zeegezicht	zijn vader J.H. Koekkoek	woonde "Heuvelhoeve" 's-Graveland- seweg; broer van B.C. Koekkoek
Koekkoek, Hendrik P	1843-1866	landschap	zijn vader M.A. Koekkoek	verbleef regelmatig in Londen
Brouwer, Antonius	1844-1908	religieuze schilderingen; portretten	J. Rentinck; teken- school München	Kruisweg St. Vituskerk in Hilversum (geschilderd in München); altaarstuk Eemnes; woonde aanvankelijk in de Veerstraat, later op de Groest 83; overleden in Hilversum in 1908
Daneke, Andreas	1850-1855	landschap	PG. van Os; Jan van Ravenswaay	tevens eerst benoemde postmeester in Hilversum; woonde op het Brinkje bij de Kei, inwonend bij de familie Lourens Keers; overleden in Hilversum in 1855
Koekkoek, Hendrik Barend Schulman, Lion	1880-1880 1851-1930	winterlandschap boslandschap	zijn oom M.A. Koekkoek James de Rijk 1866- 1873; adviezen van J.H.B. Koekkoek	in 1943 op 92-jarige leeftijd in Duitsland overleden
Koekkoek, Johannes H.B.	1864-1912	landschap, strand, zeegezicht	zijn vader Hermanus Koekkoek	stijl Haagsche School; overgang naar Impressionisme; overleden in Hilversum in 1912
Koekkoek, Gerard Johan Eickelberg, Willem H.	1871-1956 1878-1882	naturalistische landschappen stads- en dorpsgezichten	zijn vader J.H.B. Koekkoek J.D.C. Veltens, die na 1891 in Hilversum woonde	raadgevingen aan L. Schulman

* Indien de kunstschilder in Hilversum is geboren dan is het geboortjaar aangehouden